

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

L. SCHRØDER.

PETER LARSEN.

1902.

SKRIFTER TIL OPLYSNING OG OPBYGGELSE

UDGIVNE AF „KIRKELIGT SAMFUND AF 1808“

4. BIND

1. HEFTE

PETER LARSENS
LIV OG GERNING

SKILDRET I ANLEDNING AF

HUNDREDAARSDAGEN FOR HANS FØDSEL

AF

LUDVIG SCHRØDER

KØBENHAVN
LEHMANN & STAGES FORLAG

1902

Af
Skrifter til Oplysning og Opbyggelse

udgivne af

„**Kirkeligt Samfund af 1898**“

er til Dato udkommet:

I. Bind. Pris kplt. heftet 5 Kr. 50 Øre. Indhold:

- Otto Møller: **En Opdrager til Kristus.** 2 Kr.
J. P. Bang: **Paulus og Troens Ord** 1 Kr. 35 Ø.
Henry Larsen: **Hvad skal vor Tid med Religion?** 1 Kr. 40 Ø.
Kristensen-Randers: **Oehlschlägers Aladdin.** 45 Ø.
P. E. Benzon. **Det kristne Haab.** 1 Kr. 50 Ø.

II. Bind. Pris kplt. heftet 5 Kr. 25 Øre. Indhold:

- Ludvig Schrøder: **N. F. S. Grundtvigs Levned.** 3 Kr. 50 Øre,
smukt indb. 5 Kr.
Kristjan Østergård: **To Foredrag.** 70 Øre.
Vilhelm Malling: **Hugenotterne i Frankrig.** Et kirkehistorisk
Tidshillede. 2 Kr. 40 Øre.

III. Bind. Pris kplt. 5 Kr. Indhold:

- Dr. Jens Nørregård: **Oldkirkens Knudepunkt.** 60 Øre.
V. J. Hoff: **Den gode Hyrde.** 75 Øre.
Benedict Nordentoft: **Julian den Frafaldne.** 1 Kr. 25 Øre.
Christen Møller: **Holbergs Betydning for dansk Kirkeliv som
komisk Digter.** 40 Øre.
Christen Møller: **Herrnhutismen, en Skildring af Brødre-
menighedens kristelige Livsanskuelse under Zinzendorffs Stiftelse,
Ordning og Ledelse.** 40 Øre.
Ludvig Schrøder: **Om Brødre-
menighedens Betydning for Kirke-
livet i Danmark.** 1 Kr. 20 Øre.
A. Andersen: **Mennesket, der kom til sig selv.** 1 Kr. 50 Øre.

SKRIFTER

TIL OPLYSNING OG OPBYGGELSE

UDGIVNE AF

„KIRKELIGT SAMFUND AF 1898“

IV. BIND. I. HEFTE

KØBENHAVN
LEHMANN & STAGES FORLAG
1902

PETER LARSENS
LIV OG GERNING

SKILDRET I ANLEDNING AF

HUNDREDAARSDAGEN FOR HANS FØDSEL

AF

LUDVIG SCHRØDER

KØBENHAVN
LEHMANN & STAGES FORLAG
1902

Missionstrykkeriet (vød J. Fischmann).

I. Peter Larsens Opvækelse iblandt Brødermenighedens Venner.

Den 8. Oktober 1802 fødtes i Hunderup ved Odense den mest bekendte af alle de ældre danske Lægprædikanter, Peter Larsen, Skræppenborg eller Peter Larsen fra Dons.

Hans egentlige Navn var Ole Peter Holm Larsen, og han var opkaldt efter Etatsraad Ole Petersen Holm, (en god Ven af Forfatteren Kn. L. Rahbek), som havde skaffet hans Fader, der var Skriver hos en Birkedommer i Københavns Amt, et af de nyoprettede Embeder som Branddirektør. Men man tør vel slutte, at denne tidligere Skriver var et Landsbybarn, naar man lægger Mærke til, hvad Sønnen har fortalt: „Jeg har fra Barn af hørt af min Fader, at de fornemme vilde nok selv have Frihed til at fornøje dem og gøre dem saa lystige som de vilde, men Bønderne, dem skulde der sættes Grænser for.“

Det hørte med til den Forskel, der blev gjort paa Folk, at man holdt skarpt Øje med Bønderbørnenes Skolegang, medens man lod Embedsmændene selv om, hvordan deres Børn blev undervist. Dette havde en god Følge for Peter Larsen. Han blev fri for at lære udenad. Det, mente hans Fader, var altid tidsnok, naar han skulde til Præsten, for han glemte det dog alligevel.

Faderen var en gudfrygtig Mand; men det var ikke nogen kristelig Oplysning, hans Søn tog med sig fra Hjemmet. Han vidste ikke af at have set en Katekismus eller en Bibelhistorie i sin Barndom. Den Præst. der

konfirmerede ham, regnedes til de bedste i den Tid, men indskrænkede sig for det meste til at lade Børnene lære paa Ramse i Lærebogen og den ny Salmebog, hvad der kun voldte Drengen Pine; naar derimod Præsten, som dog ikke var nogen aandrig Mand, „kom til at tale nogle Ord ud af sin egen Pose“, saa gjorde det et Indtryk paa ham, som om han kunde have været en Guds Engel. Hvordan nu end dette har været, saa var Peter Larsen, da han kort efter sin Konfirmation kom ud fra Hjemmet, „saa dum og uvidende, som nogen kan tænkes,“ hvad Kristendom angaar.

Det staar maaske i Sammenhæng med Branddirektørens Afstamning og hans Medfølelse med Bønderne, naar Peter Larsen tidligt fik Lyst til Bondelivet og Bondegerningen. Men hans Fader fandt det rigtigst, at Sønnen under de vanskelige Tider, det var for Landbruget, slog ind paa en Vej, der kunde føre til et lille fast Levebrød. Han skaffede ham derfor efter Konfirmationen Plads som Lærling hos en Landmaaler, der havde Arbejde i Egnen mellem Holstebro og Lemvig ved Forberedelsen af den ny Matrikul. Derved lærte han at tegne et Kort nogenlunde ordentligt.

Landmaaleren havde hjemme paa Store Skræppenborg i Brylle Sogn, sydvest for Odense. Om en af Dotrene dér, Stine, har Peter Larsen engang fortalt, at hun har baaret ham paa Armen, da han var et lille Barn. Deraf kan man slutte, at der har været nogen Forbindelse imellem Hjemmet i Hunderup og St. Skræppenborg. Da Branddirektøren døde, kunde Peter Larsen følge sin Lyst og tog da Tjeneste hos Selvejerbonden Peder Rasmussen paa St. Skræppenborg.

Men baade Husbondsfolket paa Skræppenborg og dets fleste Tyende hørte til „de hellige“. Dette vidste Peter Larsen, men fandt, at de var som andre Mennesker paa det nær, at de ikke vilde danse eller spille Kort, fordi de ansaa det for Synd. Han fattede snart Kærlighed og Tillid til dem, men var dog den første Vinter i ikke

ringe Forlegenhed, da han havde en saa overordentlig Lyst til at danse, saa han ikke kendte bedre Himmel paa Jorden. „Naar de unge Folk i Byen legede Jul,“ har han fortalt, „var jeg saa tit med og havde da min Hjertens Lyst og Liv i at danse, og det til Sveden sprak saaledes ud af mig, at der ikke var en tør Traad paa mig. Jeg blev tit advaret baade af mine Forældre og andre imod saaledes at storme løs paa min Helbred; men det nyttede intet; ti at holde Maade kendte jeg ikke, naar jeg skulde have min Fornøjelse. Jo galere det kunde gaa, jo mere fornøjet var jeg, da det just var deri, Fornøjelsen bestod for mig, det, hvad man kalder at danse net og pænt, fik jeg aldrig lært, da jeg dertil var for stor en Klodrian og desaarsag ikke fristet til at tilfredsstille min Forfængelighed deri.“ Han dansede altid med dem af Pigerne, som ingen andre vilde have, „da jeg syntes, det var Synd, at de skulde sidde og ingen Dans faa, men maatte tit høre ilde af mine Søstre derfor, der sagde, at jeg var og blev et Fæ, da jeg nok ellers dansede med dem, der kunde det, for dog engang at faa det ordentlig lært. Hvorvidt det havde været bedre for mig at afholde mig fra Deltagelse i saadan Lystighed, naar intet bedre havde været at give mig i Stedet, skal jeg lade være usagt, og bedre tror jeg næppe noget dengang kunde have været; ti saa snart jeg horte Fiolen, begyndte Hjertet at hoppe og Benene at springe, og det blev endog, som kom jeg ind i en anden Verden.“ Af og til listede han sig da uden sit Husbondsfolks Tilladelse til Dansen; „men da det nu altid har ligget i min Natur at gaa ærligt til Værks, kom jeg snart i Forlegenhed med det Listeri.“

Værre blev det, da han engang ved en Dans fik det Spørgsmaal af en Kammerat, om han ikke ogsaa snart blev af „de hellige“; det var som et Tordenslag for ham, da han havde hørt, at Apostelen Peter havde fornægtet sin Herre og gjort sig skyldig i en grov Forbrydelse. „Ja“ kunde han ikke med Sandhed sige, og sige

„nej“ forekom ham at være en Fornægtelse af Vorherre. Derved blev han da angst for at komme i Selskaber, hvor han paa saadan Maade kunde blive fristet.

Det var Tankegangen hos Folkene paa St. Skræppenborg, at det var en Misbrug af Guds Ord, naar man forhandlede det eller talte synderlig om det i Nærværelse af Mennesker, ved hvis Samvittighed der endnu ikke var rørt saaledes, at de søgte Hjælp for deres Synd. Kom en saadan til, naar de holdt Andagt, saa sluttede de gerne og talte om andre Ting. Peter Larsen blev da ikke af sine Omgivelser drevet frem til at bryde med Verden. De to ældre Tjenestekarle, der var paa Gaarden, kunde om Aftenen gaa bort fra ham, naar de bad deres Aftenbøn; men det hændte da ogsaa, at han fulgte efter, saa han i nogen Afstand blev Vidne til deres Andagt, og han kunde da ønske sig at være lige saa vidt som de.

Han gav sig til at læse i de gudelige Bøger, han fandt paa Gaarden, og der kom Uro over ham. Undselig og tilbageholden som han var, turde han ikke ret aabne sit Hjerte for nogen, og maatte da kæmpe en haard Kamp med sig selv. Imidlertid blev han taget med op i Husets Andagtsøvelser, og da han læste godt, var det snart ham, der maatte læse en Prædiken højt for de andre.

Det varede imidlertid ikke længe, inden han kom over den første stærke Gæring, hvorunder han i enkelte Øjeblikke følte sig saa henrykt i Aanden, at han syntes. han med Glæde kunde gaa ind i Evigheden, men oftere ved at mærke Syndens Magt hos sig var nær ved at fortvivle. Han har oftere siden fortalt, at han vilde have været et værgeløst Bytte for Baptister eller andre Vranglærere, om saadanne var kommet til ham og han havde faaet Indtryk af, at de mente det alvorligt.

Først da han havde fundet sig til rette med Luthers Skrifter, kom han til Ro; men det var ikke til at løbe til for ham. Luther syntes ham ikke at drive nok paa

det indvortes Liv og Følelserne. Han havde faaet en Mistanke om, at Luthers Skrifter gjorde Folk sikre, saaledes at de i en ubodfærdig Tilstand let kunde træste sig ved Naaden og berolige sig med, at de havde Troen, uden at der var vakt noget aandeligt Liv hos dem; endelig havde han ogsaa været i Tvivl, om Luther ikke tillagde Sakramenterne en magisk Kraft. Men efterhaanden blev alle disse Stene ryddede til Side, og med megen Frygt aabnede sig hans Hjerter mere og mere for denne salige Mands Lære, da „Erfaringen drev Hjertet til at gribe det eneste Redningsmiddel, som der syntes at være.“ Nu turde han hvile i Forvisningen om, at Gud i Daaben for Kristi Skyld havde tilgivet ham alle hans Synder, og at han gav ham Pant og Forsikring derpaa ved sit Naadebord.

Dette er i alt væsentligt P. Larsens egen Fremstilling af hans Vækkelse og kristelige Udvikling i den tidlige Ungdom. Til denne Tid hører ogsaa Afgørelsen af hans udvortes Livskald.

Den Landmaaler, hos hvem P. Larsen havde været i Lære et Par Aar, døde. Peder Rasmussen var ogsaa død, og Enken ønskede, at en af hendes Døtre skulde overtage Store Skræppenborg; men ingen af dem havde særlig Lyst til den, da der skulde betales meget ud til de andre. Stine kunde bedst tage den, da hun havde lidt Arv andenstedsfra*). Der er ogsaa blevet sagt, at Moderen kastede Lod og derved fik den Tro, at det var Guds Vilje, at Stine skulde have Gaarden. Hun var 37 Aar og holdt nu Bryllup med den 20aarige Peter Larsen, som vel ogsaa har set en Guds Styrelse i, at hendes Hjerter havde knyttet sig til ham. Der blev født to Børn i det Ægteskab; det ene døde tidligt; om det andet, Johannes, skal der siden fortælles.

*) Hun hed Ane Kirstine Jørgensdatter og var født i Korup. Hun maa da have været en Stifdatter af Peder Rasmussen, født i hans Hustrus tidligere Ægteskab, og har haft en Arv efter sin Fader.

Gaarden, som P. Larsen ved sit Giftermaal kom til at eje, og hvis Navn blev fæstet til hans eget, var, som han engang har skrevet, „en ikke med de bedste Bøndergaarde.“ Det var en brydsom Stilling, han gik ind i, fuld af Slid og Slæb, og ingenlunde nogen sikker Stilling. Dersom Middelstandens Levevis har præget Branddirektørens Hus i Hunderup, saa kunde hans Søn ikke fortsætte dermed uden at ødelægge sig selv i de trange Aar, det var for Landbrugerne, især først i 1820erne, men ogsaa længere hen i Tiden. Det gik ikke an dengang at være en „Sofabonde“. Men det faldt heller ikke Peter Larsen ind. Han blev Bonde i Livsgerning, i Levevis, i Færd og Klæder. Han maatte arbejde fra Morgen til Aften for at faa noget ud af Gaarden. Men hvad der støttede ham, var hans Mod paa at prøve nyt. Han var en af de første i den Egn, som begyndte at mergele. Mulig har Opvæksten i Embedsmandens Hus gjort ham mere modig til at gaa uden for de gamle Spor end de almindelige Landbrugere. Mere har det dog at betyde, at han var en kristen Mand. Han er ingenlunde den eneste „opvakte Bonde“, der ved en stærk Vilje til at tage fat paa og en sej Udholdenhed i at gennemføre sit Arbejde har vundet frem til Velstand. Arbejdsomhed og Nøjsomhed følges gerne med hjerteligt Alvor og Enfold, og en god Husbonde har let ved at faa gode og trofaste Tyende.

Hvad der er sagt om de Menneskers Sky for at forhandle kristelige Spørgsmaal i udenforstaaendes Nærværelse, imellem hvem P. Larsen var kommen, viser hen til, at de var paaavirkede fra Brødremenigheden. Har Enken paa Skræppenborg virkelig ved Lodtrækning faaet det afgjort, hvem der skulde have hendes Ejendom, kan dette ogsaa hænge sammen med hendes herrnhutiske Tankegang.

P. Larsen har givet adskillige Oplysninger om denne herrnhutiske eller vestfynske Opvækkelse. Biskoppen var engang kommet til Kirken i Nabsognet og havde efter

endt Gudstjeneste kaldt de opvakte frem til at gøre Rede for deres Færd. En gammel Mand stod da op og gav Biskoppen Besked om deres Tro og om de Sammenkomster, de undertiden havde til fælles Opbyggelse. „Efter at Biskoppen havde hørt Mandens Bekendelse, erklærede han de øvrige tilstedeværende, som med spændt Opmærksomhed havde ventet dem rigtig afstraffede, at han vilde ønske, ikke alene at disse Folk maatte blive bestandige i det begyndte Gode, men, om det var muligt, at hele Sognet, ja at hele hans Bispedømme maatte være og blive af samme Grund som disse Folk.“ At dette er det eneste Spor af Forfølgelse mod de fra Kristiansfeld paavirkede Lægfolk i Vestfyn, hænger vel sammen med deres Angst for at gøre Opsigt med deres Guds frygt og for at give Anledning til Spot.

De skattede troende Præster højt og rejste gerne langt for at høre dem, men besøgte ogsaa flittigt deres Sognekirker, selv om de havde vantro og rationalistiske Præster, og det var jo dengang Regelen. „Jeg kom engang,“ skrev P. Larsen 1852 til Biskop Brammer, „med hen at høre en kristelig Præst; — jeg kan med Sandhed nok anvende Profetens Ord, som De kender, at den Tid var Herrens Ord dyre i Landet; — det var og blev mig, som om det havde været en Engel af Himlen, der havde talt, og jeg tror næsten, som Apostlen siger, at jeg kunde have revet mine Øjne ud og givet den kære Mand; det kan jeg forsikre Dem, at der nok kan være Hjerte i Livet hos en Bonde, saa vel som paa de lærde Folk.“

Hvad fandt nu de opvakte hos de almindelige Præster, siden de ogsaa søgte til deres Kirker? De fik dog at høre Kollekten, Epistelen og Evangeliet, og saa fik de Salmesangen. Men stor Sorg og Bedrøvelse voldte det dem, da den ny Salmehog blev indført, — „den evangelisk-kristelige.“ „Det er ellers Synd og Skam at benævne den med dette Navn,“ skrev P. Larsen til Biskop Brammer, „naar jeg tænker paa, hvad en Præst engang sagde, da en sagde, han kunde ikke vide, hvem der havde

skrevet Titelbladet paa bemeldte Bog; den har Fanden skrevet, svarede han . . . Naar Efterslægten engang ser, hvad vi have kastet under Bænken, og hvad vi igen have ladet os binde paa Ærmet, saa maa de enten antage, at Luthers Aand og Tro har ganske været forsvunden her i den lutherske Menighed, eller ogsaa, at der har maattet herske et forfærdeligt Pavedømme, førend saadanne Ting kunde ske.) Deres Højærv. maa ellers tro, at jeg nu om Søndagen er i en ikke ringe Forlegenhed; ti vi have, Gud være lovet, en Præst, som kan tiltale mit Hjerte, at det tit bliver let, og saa véd Deres Højærv. nok, som Apostlen siger, hvem som er glad, han synger, og naar de andre saa begynde at stemme i, saa vil jeg gerne stemme med, men jeg mangler en Bog. Imedens jeg boede i Fyn, havde jeg en; men den laa alletider i Kirken og blev ogsaa liggende der, da jeg rejste derfra. Nu har jeg aldrig siden kunnet faa saa mange Penge tilovers, at jeg har kunnet faa i Sinde at købe en for; men jeg har jo heller aldrig følt Savnet saa haardt som nu, og maa derfor hjælpe mig saa godt, som jeg kan ved at kikke omkring hos andre. Jeg har rigtignok undertiden en eller anden Sidekammerat, som sidder endnu og kikker i Dr. Kingos; men saa snæver er rigtignok min Samvittighed ikke, at jeg jo nok kan synges med i den ny; er der et eller andet Udtryk, som er alt for ukristeligt, det kan jeg jo springe over eller nynne nogle andre Ord ved mig selv, som jeg kan hitte paa.“

Som de opvakte i det vestlige Fyn deltog i den almindelige Gudstjeneste, saaledes kom de ogsaa til Bryllupper, Barselgilder og Begravelser hos Slægtninge og Naboer og indbød dem til sig selv ved slige Lejligheder; men de holdt sig fra Dans og Kortspil.

Da deres Sammenkomster var beregnede ene for opvakte Sjæle, var deres Ophbyggelsesæmner gerne, „hvad man kalder idel Evangelium.“ De brugte Luthers, Brochmands, Franckes, P. O. Bugges Huspostiller, Kingos, Brorsons, Pontoppidans og Guldbergs Salmebøger,

Storehedinge-Præsten Bjørn Christian Lunds „En liden Brudegave“ og „en liden Samling, som var kommet fra Kristiansfeld, som de kaldte Femparbogen, hvilken sidste var meget yndet, og som indeholdt, hvad man kaldte idel Evangelium.“

At Peter Larsen i den første Tid, da der begyndte at røre sig Alvor i hans Sjæl, kunde være med ved Husandagten paa St. Skræppenborg, er et Vidnesbyrd om, at det ikke maa tages alt for bogstaveligt, at Deltagerne i den vestfynske Opvækkelse kun holdt sig til hverandre og ikke gjorde noget for at hjælpe dem til rette, hos hvem Sorgen over Synden endnu ikke ret var vakt. Men i det hele levede disse Brødre-menighedens Venner et indsnævret Stille-Liv. Og det kunde ikke ret passe med den overstrømmende Livlighed, der prægede Peter Larsen, hvad enten man tænker sig ham i den tidlige Ungdom som Deltager i Dansen, eller man tænker sig ham i sin travle Bondegerning. Denne overstrømmende Livlighed kunde ikke forliges med de snævre Skranker for Kristenlivet:

„Fra det første, jeg blev opvakt og Ordet kom til at virke i mit Indre, kom jo Hjertet tillige til at føle den store Fare, som de levede i alle sammen, der lig mig levede hen i denne aandelige Søvn og Død, hvoraf jeg nu ved Guds Naade var blevet vakt, og Hjertet kom til at brænde af Kærlighed til mine Medmennesker. Det stod derfor i et meget skævt Lys for mig, at vi ligesom skulde holde vore Ophygelses-Samlinger indesluttede for os selv. Den Virkning, som jeg selv erfarede af Guds Ord i mit Hjerte, troede jeg jo, at det ikke var muligt andet, end at andre ogsaa maatte komme til at føle, naar de fik det at høre, ja det kunde ret pine mig i mit Hjerte, at vi ligesom skulde holde det hemmeligt; men da jeg ikke var begavet til at udtale mig, havde jeg jo ikke Mod til at bryde igennem og maatte derfor kvæle mine Følelser, det bedste jeg kunde.“

II. Peter Larsen bliver paavirket af Kr. Madsen.

Med den Tankegang, som er udtrykt i, hvad der ovenfor er anført af Peter Larsen om det tilbageholdne hos de opvakte i det vestlige Fyn, maatte han nødvendig paavirket stærkt, da han kom i Berøring med den østfynske Opvækkelse, hvis Hovedmand var Tømmermand Kristen Madsen i Bregnør ved Kerteminde (f. 1776, d. 1829), der regnede den 28. Januar 1819 for sin aandelige Fødselsdag, fordi han paa den havde fundet Fred.

Peter Larsen har hørt ham fortælle om sin Henrykkelse paa denne Dag. Men han har ikke villet gengive det med Mandens egne Ord. „for at ikke vantro og gækkelige Mennesker skulle have det til Løjer eller Spot.“ Nok var det, „i Aanden havde Herren saaledes forklaret sig for ham i sin Lidelses Gestalt, at Manden var blevet trøstet og troede sig selv frelst og salig og ren og fri fra alle Synder formedelst Jesu Død og Blod; og det var ingen Drøm og Tant; ti lige saa angst og frygtsom, som han havde været tilforn, lige saa glad og frimodig blev han nu, ja fra denne Dag regnede han for Fremtiden sit Liv, da han ansaa den forrige Tid for spildt og unyttigt anvendt, som han havde levet hen som uden Gud i Verden.“

Baade naar denne Dag vendte tilbage, og hver Søndag havde Kristen Madsen Forsamling i det kønne Hus, han selv havde bygget, og uden for sit Hjem talte han om Salighedssagen til hvem han kom sammen med. P. Larsen skriver derom: „Jeg har aldrig hørt eller set noget Menneske saaledes gennemtrængt af Kristi Kærlighed, han kunde næsten bevæge Stene med sin Hjertelighed; jeg kan endnu aldrig tænke derpaa, uden at det vil trække Vandet af mine Øjne . . . Hvem som ikke havde hørt eller set sligt før, maatte forbausnes over at se en lille uanselig, ulærd Bondemand i flere Timer at staa og tale saa flydende, saa hjerteligt og tillige saa kraftigt

og gribende, at mange ikke kunde modstaa den Kraft, som ledsagede hans Ord.“

P. Larsen fortæller videre om den Opsigt, Kr. Madsens Forsamlinger gjorde vidt omkring: „Et Par Stykker nogle Mile derfra, som ogsaa hørte Ry af alle de hellige og desperate Mennesker, der vare blevne dernede ved Kerteminde, besluttede en Søndag at gaa ned og se, hvad det dog var, at disse Mennesker toge sig for, og de vare, som de mente, godt oplyste i Skriften og forstode deres Kristendom, saa de skulde nok oplyse dem om deres Vildfarelser og hjælpe dem til rette, hvis de vare komne paa den gale Vej; men da de saa kom der, tabte de, hvad de havde, og begyndte at spørge lig Stokmesteren: hvad skulle vi gøre, at vi ogsaa kunne blive salige? De gik rige hened, men fattige hjem, og kunde jo saa ikke tie med, hvad de havde hørt og set, da de kom hjem. Og nu blev ogsaa dér Røre, og flere kom i Forlegenhed med sig selv, og det blev saa ikke ved alene, at de besøgte Kristen Madsen for at faa Oplysning og Trøst; men saa formaaede de ham jo tillige til at komme til dem, og nu flokkedes jo Folk i hundredevis omkring ham, hvor han kom hen... Dette ophidsede nu ikke alene den store Hob til Spot og Foragt, som ikke kunde taale, at der var Folk, som levede og vilde leve anderledes, end de hidtil havde været vant. Men det var især fra Præsterne, der nu rejste sig Forfølgelse mod det opvakte Liv; ti det var jo umuligt for de Folk, som af Ordet vare blevne grebne i deres Hjerter, at tie dermed, uden at de brøde ud: saadan have vi endnu aldrig hørt noget Menneske tale. Dette maatte jo da nødvendigvis krænke deres Ærværdighed; ja endog de kristelige Præster kunde ikke forstaa det, havde en hemmelig Frygt for dette Røre, turde ikke slutte sig til disse Folk og betragtede det vel som noget sværmerisk.“

I Forfølgelsen mod Kristen Madsen blev ogsaa en Mand fra Skanderborg draget med. Han hed Jens Frederiksen og var efter P. Larsens Fremstilling en

Lærling af den norske Lægprædikant Hans Nielsen Hauge. Han lagde mere Vægt paa udvortes Biting end Kr. Madsen; f. Eks. hvad Helligholdelsen af Søndagene angik, da vilde han gøre det til „en modvillig Synd,“ naar Fruentimmerne enten stoppede et Hul eller strikkede en Maske af en Strømpe. J. Frederiksen vilde, saa vidt P. Larsen forstod, rent fordømme Kristiansfelterne, der tillod dem saa mange Ting, der ikke skulde kunne bestaa med Kristendommen. Det kom til en Trætte mellem Jens Frederiksen og en opvakt Skrædder, der hørte til den vestfynske Opvækkelse. Kristen Madsen, som i Forvejen havde syntes godt om Skrædderen og ellers var trosenig med ham, kom nu i Forlegenhed. Han kunde ikke forstaa, at der kunde være forskellige Meninger iblandt de troende. Han havde imidlertid lært en god Kunst, som han vidste at gribe til, naar det kneb for ham, og det var at bede. Han flyede da i Bonnen til Vorherre og kom derunder til den Vished som næsten ved et overnaturligt Mirakel, som han fortalte Peter Larsen, at, om der endogsaa kunde være noget ved Kristiansfelterne, eller dem, som bekendte sig til dem, som han ikke yndede, saa byggede de dog paa den rette Grund, og han lagde derfor, omendskønt han nok advarede imod, hvad han antog for Uret, for Fremtiden ikke saa megen Vægt paa Biting.

Ved at fortælle om Kr. Madsens Død, den 19. Februar 1829, kom Peter Larsen til at fremsætte adskillige Bemærkninger, som kaster Lys over hans egen Tankegang. „For mig var det dengang ubegribeligt, hvorfor den kære Gud saa hastig vilde berøve os, som det mig syntes, et saa uundværligt Redskab. Senere har jeg tænkt: Vorherres Tanker ere ikke vore Tanker, og hans Veje ere ikke vore Veje; han (Kr. M.) gjorde sit til sin Tid, hvortil han var bestemt, blev bevaret i den første Kærlighed, og saa tog den kære Gud ham hjem i Fred. At der hørte noget overordentligt, eller hvad vi kalde overnaturligt til, for en ligefrem, simpel, uoplyst Bonde-

mand ... at bryde og aabne en Bane for en hel Slægt, til at faa et Maal i Sigte og et Klenodie at strække sig efter, der vejer mere end baade Himmel og Jord, og hvortil alle, baade indre og ydre Forhold ligesom sammensvove sig imod ham, hvo vil kunne nægte det? Men en saadan Mand, der ikke havde en Forjættelse lig den, Ananias tilsagde Paulus, at han skulde fyldes med den Helligaand, ikke i Tidens Længde var skikket til at lede en saadan Opvækkelse, dette maa vi vel ogsaa billigen indrømme. De kraftige Naadevirkninger af Aanden, som havde gennemtrængt hans Hjerte, at han var udsat for den Fristelse, om ikke at foretrække og hæve dem over Naaden og Midlerne, hvorved Aanden meddeles, men dog enten at sætte dem ved Siden af eller fordre dem som en nødvendig Betingelse for Naaden, dette kunde vel ikke godt nægtes. At Kr. Madsen havde erfaret noget overnaturligt, dette tror jeg; at det ikke var Efterabelse af noget Menneske, da han aldrig paa Jorden havde set noget lignende af den Slags Begejstring, det véd jeg. Naar han i sine Foredrag talte om Jesu Blod og Død, hvoraf hans Læber jo næsten bestandig flød over, kunde han vel ikke kvæle eller dæmpe sine indre Følelser, og troede vel heller ikke at skulle gøre det, men gav dem frit Luft, saa de endogsaa gave sig til Kende i en udvortes Rørelse i Legemet; dette maatte jo naturligvis indvirke paa og faa Indflydelse hos andre, hvem hans Ord greb i Hjertet, hvorfor vi ogsaa til den Tid saa mange underlige Bevægelser i Legemet paa Folk baade i Forsamlinger og ved andre Lejligheder, naar Guds Ord forhandles. De, som vare udenfor, spottede jo dermed, de troende indbyrdes vare vel nær ved at antage det som et Kendemærke paa den Helligaands Meddelelse. Jeg var forvildet derover, vidste ikke ret, hvad jeg skulde tro; omsider viste det sig, at det kunde efterabes af Folk, om hvem der tvivledes at være sand Gudsfrygt hos, blev saa modarbejdet og faldt saa bort af sig selv. At Kr. Madsen vidste og gik ud fra, at et

Menneske bliver genfødt i Daaben, har dér faaet alle sine Synders Forladelse, er blevet et Guds Barn og en Arving til det evige Liv, dette er vist; men at han igen fordrede, at Mennesket, der efter sin Daabspagt var faldet i Søvn og blevet død i Synder og Overtrædelser, paa ny ligesom skulde genfødes, ikke af Vand, men dog af Aand, og dertil troede, at Ordets Prædiken var det Middel, hvorved Aanden blev vakt eller meddelt hos dem, Gud oplod Hjerterne paa ved dets Hørelse, dette er lige saa vist... Kr. Madsen ansaa sig ikke for eller opkastede sig som noget Slags Hoved for de opvakte, begyndte ikke paa at stifte noget Parti; alle, hvem som følte og kendte deres Synder og i deres aandelige Armod og Fattigdom toge deres Tilflugt til den korsfæstede Frelser og søgte Oprejsning i og formedelst ham, gennem hans hellige Naademidler, saaledes som han havde aabenbaret det for os i sit hellige Ord, dem erkendte han for sine Brødre og Søstre og troede, som Apostelen siger: i Kristo Jesu gælder hverken Omskærelse eller Forhud noget, men en ny Skabning.“

P. Larsen har elsket Kr. Madsen højt og vel i adskillige Retninger taget ham til Forbillede. P. Larsen har som Kr. Madsen i Bønnen søgt Raad med Hensyn til sin hele Færd, og P. Larsen har som Kr. Madsen været virksom for at yde Hjælp i Salighedens Sag, hvor der var Trang, og for at samle dem, det var Alvor med, selv om Oplysningen kunde være forskellig. Men han har ogsaa lært at se Begrænsningen hos Føreren for, hvad der kaldtes „Kerteminde-Sekten.“

III. Peter Larsen bliver Opvækkelsesprædikant.

I Sinding, tæt ved Silkeborg, levede i de Dage en from Mand, der hed Jeppe Johansen. I sit attende Aar havde han været i en saadan Angst over sine Synder, at han skjalv over hele sit Legeme og troede sig Helvede nær. Da lod hans Forældre Præsten Dinesen kalde.

Jeppes Johansen fremsagde den Skriftebøn for ham, som han havde lært af ham under Konfirmationsforberedelsen, og klagede sin Nød for ham. Præsten lagde da sin Haand paa hans Hoved og sagde: „Ja, her kan jeg paa Guds og mit hellige Embedes Vegne tilsige dig dine Synders Forladelse i Navnet Faderens og Sønnens og den Helligaands.“ Da følte Jeppes Johansen sig saa lettet i sit Hjerte, at han ikke kunde udsige det. Da Præsten havde givet ham Sakramentet og vilde gaa bort, spurgte han Jeppes Johansen, om det var bedre, og da dertil blev svaret ja, gav han ham Haanden og sagde: „Ja, du kan være vis paa, min Søn, at alle dine Synder ere dig for Jesu Pines Skyld forladne.“ Saaledes har Jeppes Johansen selv fortalt om Vendingen i sit Liv, men tilføjede, at det tog Tid, inden han vandt Frimodighed, fordi han i lang Tid savnede troende Folk, han kunde tale med.

En Broder til Jeppes Johansen, Karl Johansen, havde tjent som Soldat sammen med Anders Larsen fra Gamborg ved Middelfart, Søn af en Gaardfæster, og de havde fundet hinanden som Trosfæller. Da nu Karl Johansen skulde have Bryllup, blev ikke blot Anders Larsen bedt over til Sinding, men Peter Larsen blev opfordret til at komme med. Til det samme Bryllup var der indbudt troende Venner fra Salling. En af dem, Søren Nørskov, havde for en Del Aar siden været med ved en af Jeppes Johansens Søstres Bryllup. Da drog han omkring og handlede med Kramvarer, saa det har vel været tilfældig, at han kom til Sinding, just da der var Bryllup. Men Jeppes Johansen havde da talt alvorlig med ham og raadet ham til at opgive en Virksomhed, der stred imod den borgerlige Lov. Dette var faldet ved Søren Nørskov, saa han siden gav sig til at handle med Aal, hvad der var lovligt, og til dem, han handlede med, talte han saa ogsaa et Ord om Kristendom, naar der gaves Lejlighed.

Brylluppet i Sinding blev da til et Vennemøde mellem kristne Venner og vakte Ønsket om, at de snart skulde

mødes igen. „Vi bleve,“ har P. Larsen skrevet, „glade ved hverandre, og jeg lovede med Guds Hjælp, kunde jeg formaa Kr. Madsen dertil, da at bringe ham med derned (til Sinding); dette blev da ogsaa senere bestemt, og Kristen Madsen, foruden tre andre Fynboer, skulde jeg saa køre for en Tur om i Jylland.“

Han har imidlertid ogsaa fortalt, at Aarsagen til, at han vilde have Kr. Madsen over lil Jylland, var den, at han haabede, det kunde lykkes denne at rydde de Misforstaaelser af Vejen, som skilte de opvakte paa Halvøen fra hverandre. Som det allerede er fortalt, havde H. N. Hauges Venner ikke let ved at komme ud af det med Kristiansfelderne, og der var endelig en Del Mennesker i Bjerreherred — „de stærke Jyder“ —, som lagde langt større Vægt end de andre opvakte paa at bevare den gamle Salmebog og Pontoppidans Katekismus-Forklaring. P. Larsen haabede, at det kunde lykkes Kristen Madsen i Jylland som paa Fyn at faa de opvakte Lægfolk til at gaa sammen trods de smaa Forskelligheder, der kunde være i deres Tankegang.

Jyllandsrejsen var begyndt; men da de var kommet næsten til Middelfart, „blev Kristen Madsen syg og maatte vende tilbage, men opmuntrede os andre til at fortsætte Rejsen; skulde og kunde der udrettes noget godt, kunde Vorherre lige saa godt betjene sig af os, som af ham, sagde han.“ For Peter Larsen var disse Ord som et Tordenslag; men han fik dog Mod til at fortsætte Rejsen. Han havde nærmest tænkt sig at gøre den som Kr. Madsens Kusk. Nu blev han selv, inden han ret havde tænkt over det, Hovedpersonen. Han har højet sig ind under det som en Guds Styrelse. Da Kr. Madsen døde i Februar 1829, har det senest været i Vinteren 1828—29, altsaa da Selvejrbonden fra St. Skræppenborg var 26 Aar, at han blev Lægprædikant.

Paa den første Rejse gæstede han med sine Fæller de opvakte i Bjerre-Herred, Vennerne i Sinding og dem i Salling. Saa kørte de til Harsyssel eller Egnen

ved Holstebro og Lemvig, derpaa til Skern og endte hos Præsten Salling i Vonsild. Der var en herrnhutisk Bevægelse i Holstebroegnen; i Skern boede en herrnhutisk Diaspora-Arbejder; Salling i Vonsild stod i venskabeligt Forhold til Brødremenigheden i det nærliggende Kristiansfeld. P. Larsen skriver selv derom: „Paa Salling og i Harsyssel var begyndt at blive lidt Opvækkelse, og disse bad og formanede os til, at vi dog endelig ikke maatte lade det blive ved dette Besøg, men komme oftere, hvilket saa næsten ogsaa er sket en Gang om Aaret siden.“ Det kan skønnes, at denne Rejse har draget mange andre efter sig; men Omfanget af de Steder, Peter Larsen besøgte, stadig kørende paa sin egen Vogn og stadig med Venner i Følge, udvidedes ikke lidet i Aarenes Løb.

J. Kr. Lindberg havde i sin „Nordisk Kirketidende“ for 1834 givet nogle historiske Oplysninger om de gude- lige Forsamlinger paa Fyn og paa Sjælland og deri ogsaa meddelt lidt om „en af de nidkæreste Mænd paa Fyn,“ Ejeren af Skræppenborg. Degnefamilien i Vodder, som ligger i den vestlige Del af Haderslev Amt, kom til at læse dette, og det førte til, at en af Sønnerne, Jørgen Fog, som da var Hjulmand men senere har været Skolelærer i Ankelbo i Grene Sogn, fik en stor Længsel efter at komme til Fyn; Forældrene holdt igen, da deres fra Kristiansfeld paavirkede Venner advarede imod det. Men det unge Menneske kunde ikke slippe Tanken om at rejse over til Fynboerne. Han fik omsider sine Forældres Tilladelse, gik til Aarøund, kom derfra over Vandet til Assens og gik saa paa Lykke og Fromme en to-tre Mile ind i Landet. Han spurgte efter „de hellige“ og blev vist til Tommerup; der fik han Natteherberge, og næste Dag, som var Søndag, kom han med til Forsamling, og Ole Larsen paa Skræppenborg Mølle, eller Ole Vindmøller, som Fynboerne kaldte ham, tog ham hjem med sig derfra. Han kom da ogsaa til Peter Larsen, og de fik talt noget sammen; men „det blev alligevel ikke til meget,“ har P. Larsen skrevet, „da mit Sind

desværre var saa indviklet i mine jordiske Sysler, som jeg havde faaet saa travlt med, at jeg næsten ikke tænkte paa andet.“ Imidlertid lovede han det unge Menneske, at han vilde se at besøge dem i Vodder, naar den sædvanlige Vinterrejse i Nørrejylland var endt.

Foruden Vodder maa af sønderjydske Sogne særlig nævnes Arild, Medolden og N. Løgum som Steder, hvor P. Larsen var velkommen. Præsterne Hass i Medolden, der siden i nogle Aar var Missionær i Smyrna, og Boesen i N. Løgum, der senere blev Biskop i Slesvig Stift, havde øvet en saadan Gerning i deres Sogne, at der var mange, som gerne vilde høre noget. Ved en Forsamling paa St. Skræppenborg i Paasken 1836 var der en halv Snes Sønderjyder med, deriblandt fire Piger fra N. Løgum, som havde 10 Mil at gaa ned til Lillebælt.

I den samme Forsamling deltog Nørrejyden Jens Jørgensen, den senere bekendte Ejer af Bjerregaard, der i mange Aar var Rigsdagsmand, men som dengang boede i Holtum, og et Par Mænd fra hans Nabolag. Ved Peter Larsens Jordefærd mindedes Jens Jørgensen om, hvordan han havde hørt Peter Larsen tale ved en Paaskeforsamling (ventelig denne) om det brorsonske Vers:

Hvo Paaske rigtig holde vil
og Paaskelammet smage,
da maa der bitre Urter til
og Pønitenss Lage,
at vorde Synden led og gram;
da smage vi vort Paaskelam
og Frugten af hans Pine.

„Han talte saa bagefter saa bevæget og indtrængende om den store Paaskeglæde efter den bitre Langfredags sorg, at de fleste smeltede hen i Graad; og jeg erindrer endnu, hvor henreven og greben jeg selv blev.“

Jens Jørgensen og hans Brødre blev Hovedmændene i den gudelige Vækkelse nordvest for Vejle, hvor P. Larsen jævnligen kom paa sine Rejser.

Sydvest for Kolding var der en anden Vennekreds,

hvis Hovedmænd var Lars Haastrup paa Riglandsig i Ødis Sogn og Niels Thomsen i Hjarup.

I Holstebroegnen havde P. Larsen en god Ven i Iver Petersen af Vifterup i Handbjerg Sogn. I Salling var fra først af Sognefogden Kristen Sørensen i Haasum Hovedmanden. Fra Salling gik Rejserne snart ogsaa til Mors og Ty.

Jeppé Johansen i Sinding havde gamle Forbindelser med Morsingboer. Det skal være af hans Mund, at Peter Larsen paa sin Rejse til Mors hørte de Ord, at „Gud elsker os,“ som han selv kom til at tale om med saa megen Inderlighed, at Snedsted-Seminaristen Kristen Kold kunde regne den afgørende Vending i sit Liv fra den Stund, han hørte derpaa.

Hvad her er fortalt, kan give en Forestilling om, hvor vidt Peter Larsen kom som Lægprædikant i Jylland i den første halve Snese Aar af sin Virksomhed i denne Retning. Han kom ogsaa vidt omkring paa Fyn og tiliggende Øer.

IV. Peter Larsen under Forfølgelse.

Ved Prins Christian Frederiks, den fynske Guvernør, Indstilling til Kancelliet var der gjort Ende paa Forfølgelserne, som Kristen Madsens Forsamlinger havde fremkaldt. At der desuagtet udbrød Forfølgelser imod Peter Larsen, havde en særegen Grund.

Ved sine første Besøg i Jylland havde han med flere nogle Gange været i Bjerre-Herred, „da vi troede, det kunde have været og blevet til fælles Opbyggelse og en nøjere Sammensmeltning og Forening imellem os; men det var aldrig at tænke paa, naar vi ikke straks vilde fordømme bemeldte Bøger og ikke taale eller tage dem i Hænderne, ja jeg tror endogsaa, de ere gaaede saa vidt, at de have brændt en Del af dem. Ihvorvel vi godt erkendte Fortrinet af Pontoppidans Forklaring for Balles Lærebog, troede vi dog ikke, at det vilde eller kunde fordærve Børnene, naar Regeringen bød, at de skulde

lære dem; vi havde jo Lov til at oplyse dem om de vildfarende Steder, og ingen kunde jo forbyde os at lade dem undervise i Pontoppidans ved Siden af; men det kunde ikke hjælpe: Regeringen havde Magt over vort Liv og vort Gods, men ikke over Guds Ord; her skulde vi lide for, hvad de vilde bære paa os, var deres Svar, og dette tror jeg nok var Anledningen til, at jeg kom til at kalde dem de stærke Jyder.“

Imidlertid har Peter Larsen og hans Rejsefæller fundet det i høj Grad urigtigt, at der blev anvendt Mulkter, Udpanntninger og Vand- og Brød-Straffe imod Mads Andersen og flere Mænd i Gammel-Sole, fordi de bestandig lod deres Børn medbringe en ældre Udgave af Luthers Katekismus end den sædvanlige og Pontoppidans Forklaring i Stedet for Balles Lærebog, og de har, enten efter Aftale med „de stærke Jyder“ eller af Medfølelse med dem, besluttet samtidig med dem at andrage paa, at deres Børn maatte faa Lov til at blive undervist efter Pontoppidans Forklaring.

I Marts, Juni og Juli 1835 indkom der til Kongen Andragender om Frihed til at lade Børnene undervise efter Pontoppidans Forklaring fra en Del Fynboer, fra Gammel-solerne og fra en stor Mængde andre Jyder, blandt hvis Ordførere Iver Petersen af Viflerup var Hovedmanden.

Kancelliet tog Anledning deraf til 12. December 1835 at indskærpe Forordningen af 13. Januar 1741, eftersom det havde bragt i Erfaring, „at der, især i nogle af Rigets Stifter, afholdes talrige gudelige Forsamlinger, til Dels foranledigede ved en eller anden tilrejsende og sigtende til at samle det størst mulige Antal Underskrifter paa Begæringer om Forandring i Henseende til de Bøger, der ere avtoriserede til Brug ved Religionsundervisningen, og i den bestaaende kirkelige Orden.“

Sognepræsten i Hjarup og Vamdrup anmeldte i Henhold til denne Kancelliskrivelse en Forsamling, som den 22. December 1835 var blevet afholdt hos Niels Thom-

sens Svoger, Anders Jensen Østergaard paa Hjarup Mark, ved hvilken Anders Larsen fra Gamborg, efter at en Salme var sunget, havde holdt en Bøn og læst en Prædiken i en Huspostil, medens Peter Larsen, efter at en anden Salme var sunget, havde holdt en Slutningstale eller Bøn; nogle og tyve Personer havde deltaget i Forsamlingen.

Peter Larsen havde næppe hørt om Kancelliskrivelsen af 12. December 1835, da han var i Hjarup; men da han sidst i Januar 1836 skulde paa sin sædvanlige Rejse igennem Nørrejylland, var han bekendt med dens Indhold, og det forekom ham, at den pegede paa ham og hans Venner med „de omflakkende Personer“. Tanken om at blive arresteret gjorde ham noget urolig og forlegen; „men naar jeg tænkte paa den Velsignelse, jeg selv havde haft flere Gange, og som jeg syntes ogsaa andre havde haft, syntes jeg ikke, om jeg ogsaa skulde være udsat for nogle Omstændigheder, at jeg godt kunde berolige mig ved at blive hjemme, og da jeg tillige frygtede for, at det maaske kunde blive nogle svage til Anstød, som vilde anse det for Menneskefrygt, hvis jeg ikke kom, saa besluttede jeg at rejse i Guds Navn og at følge vores gamle Tur, som vi plejede.“

Det gik bedre, end han havde ventet, og det var egentlig kun Jeppe Johansen i Sinding og Jens Jørgensen i Holtum, der fik at mærke, at deres Sognepræster havde taget Anstød af Forsamlingerne i deres Huse. J. Jørgensen blev idømt en Bøde.

En ny Forsamling i Hjarup den 23. Februar 1836 gav atter Sognepræsten Anledning til Klage, og baade Peter Larsen og Anders Larsen blev stævnet til at møde for Retten i Kolding den 26. April. Peter Larsen skrev i den Anledning: „Jeg blev meget glad, da min Kone begyndte at fortælle mig det; jeg troede, at det vilde blive til Herrens Ære, at der maatte være nogen, som det skulde blive til Gavn. I Aften maatte jeg ud at springe af Glæde i min Gaard, førend jeg gik til Sengs; ti mit

Hjerte var fuldt af Glæde, jeg véd næsten ikke, hvorfra det kom.“

Inden de to Fynboer mødte for Retten i Kolding, holdt de Forsamling paa Riglandsig, der laa i Haderslev Amt. Sagen blev udsat i 4 Uger til 24. Maj, som traf til at være 3dje Pinsedag. Og dermed var igen god Anledning givet til at holde Forsamlinger i Hjarup og Omegn. Peter Larsen saa en Styrelse i, at de netop til den Tid paa ny skulde for Retten i Kolding: han havde nemlig sagt til de fire Piger fra N. Løgum, at han vilde komme til Hjarup i Pinsen, hvor de da kunde mødes med ham fra Sønderjylland. Allerede Pinselørdag kom Fynboerne derover, og samtidig mødte der et stort Læs fra Vodder. Men Hjarupperne var bange for at faa mere Bryderi med Øvrigheden, og Haastrup fra Riglandsig havde været stævnet til Haderslev, og han havde maattet love sin Præst, at der ikke skulde blive Forsamling hos ham. Det saa da ikke ud til, at de kunde faa et Møde i Stand.

Anden Pinsedag faldt det imidlertid Peter Larsen ind, at de kunde samles i en Skov, der laa tæt ved Hjarup. Mange Mennesker strømmede til, og de fik en velsignet Pinsefest derude, som han i Hjemmet havde glædet sig til; „men det maatte igennem Mørket først.“

Tredje Pinsedag var Fynboerne til Tings i Kolding; men en af de følgende Dage holdt de Forsamling i Vamdrup. De var indbudt af en Mand, der var en ivrig Modstander af Sognepræsten i Hjarup og Vamdrup, og Peter Larsen formodede, at det var Hovedgrunden til, at han vilde have Forsamlingen. Dette satte ham i nogen Forlegenhed. Peter Larsen tog da sin Tilflugt til Bønnen. Da randt det ham i Hu, at Apostlen Paulus havde skrevet, at han glædede sig, naar blot Kristus kunde blive prædiket, om det saa endog skete paa Skrømt; og det faldt ham ind, hvad Luther siger, at, vil Disciplene fly og fornægte Kristus, saa maa en Morder og Røvere frem for at bekende ham. Men der mødte saa mange Mennesker,

at de maatte ud i Mandens Toft for at holde Forsamlingen. Fra Vamdrup rejste Fynboerne en Tur ind i Sønderjylland. Men den 13. Juni holdt de atter Forsamling i Hjarup paa Grund af, at de skulde i Retten den næste Dag.

Pinseforsamlingen fremkaldte en ny Stævning til Kolding, men med det samme en ny Forsamling i Vamdrup Søndagen før den Tirsdag i Oktober, da de skulde møde i Kolding. Ved denne Lejlighed sagde Herredsfogden under fire Øjne til P. Larsen, at det allerede var meldt ham, at de paa ny havde holdt Forsamling; nu var han nødt til at gribe til andre Forholdsregler. Nogen Tid efter kom der en Skrivelse gennem Amtmand og Herredsfoged til P. Larsens Sognefoged, at, naar Fynboerne kom igen og holdt Forsamling, vilde de blive anholdt. Processen i Kolding endte med, at P. Larsen blev idømt en Bøde af 20 Rigsdaler. Sagen blev indanket for Overretten i Viborg, men afvist paa Grund af en Formfejl.

I Juli 1837 blev Peter Larsen arresteret i Jens Jørgensens Hus i Holtum og sad et Par Dage i Fængsel i Vejle. Ogsaa i Skern blev han arresteret, da han var der med Jens Jørgensen; men Viktor Bloch, som da var Præst i Lønborg, fik ham løsladt.

Bøder maatte P. Larsen oftere betale, og Bryderier af forskellig Art havde han jævnlig. Men stundom kunde det ende ret fornøjeligt, som den Fortælling viser, der endnu skal tilføjes.

Paa sine gamle Dage har P. Larsen i Dansk Kirke-tidende fortalt, at han engang paa en Rejse kom igennem en By, hvor der boede en Præst, som en Ven, der var med ham og var kendt af Præsten, endelig vilde have ham ind til, da det var en meget kristelig Præst. De blev meldt, men maatte vente et Par Timer uden for Døren, inden de kom ind. De fandt da Præsten liggende paa sin Sofa med saa alvorligt et Ansigt, at der for en

Gysen gennem P. Larsen, som om han skulde være slugt paa Stedet.

„Hvorned vil I legitimere eders Kald?“ spurgte Præsten.

P. Larsen forstod heldigvis det fremmede Ord og svarede, de havde intet andet Kald end det, de troede var alle Kristnes og alle Menneskers naturlige Ret, at tale med hverandre om, hvad der laa dem nærmest paa Hjerte, især naar det ikke alene gjaldt det nærværende Øjeblik men den uendelige Evighed.

Nu tog Præsten paa Vej med en lang Udvikling af, hvilke Ulykker og Ulemper der vilde komme ud af, at de saaledes talte med Folk om kristelige Ting. Og det hørte P. Larsen først rolig paa, da han havde stor Respekt for „kristelige Præster,“ som da var sjældne. Men da han gik alt for vidt i sine Overdrivelser, blev Undseelsen helt borte, og P. Larsen „brød ud i en højtidelig Latter.“

Men da Præsten saa havde summet sig lidt, gav han sig til at le med. Det endte da med, at de blev gode Venner, og siden spurgte han tit P. Larsens andre Venner i hans Egn, „hvordan det gik vor Ven i Fyn.“

V. Peter Larsens Forhold til Grundtvig.

Da P. Larsen sluttede sin første Rundrejse i Jylland hos Præsten S. C. Salling i Vonsild (f. 1778, d. 1833), der var „den mest begavede Mand til at røre op i et Menneskes Indre,“ som han har kendt, sagde denne Præst til Fynboerne, at nu var de vel nogle rigtige Karle efter saadan en Tur. Salling havde advaret mod at deltage i den østfynske gudelige Bevægelse, da den var kommet under Forfølgelse, og han havde store Betænkeligheder ved, at Peter Larsen og andre, der før havde hørt til Kristiansfeldernes Venner, havde taget en lignende udadgaaende Virksomhed op som den, Kristen Madsen havde øvet. P. Larsen kunde dog ikke bøje sig

for hans Ord, da han følte en inderlig Lyst til Guds Riges Udbredelse og mente at kunne finde det stadfæstet overalt i den salige Luthers Skrifter, at, hvor Evangelium kommer hen, vil der ogsaa komme Forfølgelse.

Ved en tidligere Lejlighed havde Salling sagt til P. Larsen, da de talte om den kirkelige Stilling: „Det ser mørkt ud; men der er staaet en mærkelig Mand opovre i København, hvad han kan blive til, er ikke godt at sige.“ Det var Grundtvig, for hvem han paa denne Maade vakte P. Larsens Opmærksomhed. Salling havde selv talt med Grundtvig og sagt til ham, at vi kunde trænge til en Reformation, og dertil havde Grundtvig svaret: „Ja, til en ganske Omvæltning.“

P. Larsen fik da straks fat i „Kirkens Genmæle“, da den udkom (1825) og „blev glad, ja meget glad“ over den. Han har skrevet saaledes derom i et offentligt Sendebrev til Anders Larsen i Gamborg, da denne havde skrevet en Bog mod Grundtvigs kirkelige Oplysning. „Den første Gang som jeg ved, at jeg ret kom til at elske gamle Grundtvig, det var, dengang jeg fik Kirkens Genmæle at se. O, jeg tror, jeg sprang to eller tre Alen fra Jorden; det kan gerne være, havde du staaet i en Krog og set derpaa, at du vilde have begrinet mig; men hvad kunde jeg arme, syndige Krop dertil, naar Hjertet blev saa let, at det gik til Vejrs og tog begge Benene med. Og havde jeg gamle Grundtvig her paa Stedet, saa skulde jeg sige til ham: „Du lyver, du gamle Karl! naar du vil bilde os ind, at det skrevne Ord er et dødt Bogstav; ti kan dit det skrevne Ord sætte saadant et Liv i en saadan Kødklump, som jeg er, at jeg ikke kan staa stille paa mine Ben, hvad mener du da ikke, at Vorherres skrevne Ord kan gøre? — Jeg ser nok i din Bog, at denne Bog har gjort den modsatte Virkning paa dig, og hvordan at jeg skal forstaa det, det kan jeg ikke forestille mig anderledes, end at jeg aldrig har været Soldat og ikke lært den kunstige Eksercits, og er derfor saa vis paa som paa mit Liv, at, fik

vi Krig og jeg kom med, jeg da vilde være lige saa glad ved den, der huggede løs med en Kølle eller Økse, naar han kun huggede dygtig løs paa Fjenden af et ærligt Hjerte, som den, der bedst forstod at haandtere en Sabel eller Bajonet. Og derfor er jeg vist bleven lige saa begejstret ved at læse i Kirkens Genmæle, da Grundtvig huggede løs paa Kristi Fjender, som jeg tit har været ved at læse, hvorledes Dr. Morten havde bakset med dem, og jeg tænker slet ikke at have mærket til, at den ene af disse to store Feltherrer har beskyldt den anden for at have baaret sig fejl ad.“

Men da Grundtvig 1826 nedlagde sit Embede, fordi Landsoverretten ikke vilde afvise den Injuriesag, Clausen havde anlagt imod ham, da blev P. Larsen meget harm i sit Hjerte. „Jeg ansaa det for et Fejlgreb og mente, at det var at gaa førend Vorherre; han skulde kun blive ved at vidne, vilde de saa smide ham ud eller putte ham i et Hul, saa var det tidsnok at tie, naar han ingen havde at prædike for; der var jo ogsaa til den Tid kun faa, som talde og vidnede Sandhed, og naar disse saa vilde holde inde, hvad skulde der saa blive af? At jeg ikke dengang kunde forstaa det, var jo ganske naturligt, og Sagerne stod jo ikke i saa Hensende for ham som for mig.“ Peter Larsen havde glædet sig til at se en Kæmpefærd for Troens Sag som i Luthers Dage. Men deri blev han skuffet.

Men da saa Jakob Kristian Lindberg gik i Ilden for Smaafolk i København, der vilde have deres Børn døbt med den rette Daabspagt, og da han ogsaa søgte ud til Bønderne for at lære at kende og kærlig beskrive det gudelige Røre iblandt dem, saa har Peter Larsen været iblandt de første, som frydedes derved, og hvem „Nordisk Kirketidende“ blev en særlig kærkommen Læsning*). Men dermed maatte hans gamle

*) Mindestenen for Lindberg i Skibelund Krat er et Vidnesbyrd om P. Larsens og hans Venners dybe Taknemlighed imod den Mand, der gik i Ilden for dem som efter Sagnet Arnold Winkelried for Sveitserbønderne.

Kærlighed til Grundtvig oplives og styrkes; ti baade understøttede Grundtvig med Lyst Kirketidenden, og Lindberg højede sig altid i dyb Ærbødighed for ham, saa hvem der fik Tillid til ham, maatte ogsaa faa en høj Mening om hans Mester.

Men da skrev Grundtvig i Forsommeren 1837 et Stykke i Nordisk Kirketidende „om gudelige og ugudelige Forsamlinger.“ Der kan ikke være Tvivl om, at Forfølgelser som dem, P. Larsen havde været udsat for, har givet ham Anledningen dertil. Grundtvigs Hensigt var vistnok paa den ene Side at hævde disse Forsamlings borgerlige Uskyldighed som et eget Slags Selskabelighed; men paa den anden Side søgte han at vise sine Trosfæller, at det ikke var værd at lide for de gudelige Forsamlinger. Almuen i vore Dage maatte nødvendig føle en stærk Trang til Meddelelse, naar den vaagnede af sin lange Døs og skammede sig ved Dyriskheden, medens de studerendes Dannelse sædvanlig ganske fattedes det folkelige Præg og den offentlige Gudstjeneste var stivnet til en død Ceremoni; derfor vilde en Kamp imod de gudelige Forsamlinger, i hvad Hensigt den end førtes, i Grunden være en Kamp mod Almuens naturlige Drift til selv at arbejde sig ud af Raaheden og op til en levende Aandelighed. Grundtvig henstillede til de lovkyndiges Overvejelse, om Almuens, i hans Øjne slet ikke ønskelige, Hang til gudelige Forsamlinger ikke bedst lod sig bekæmpe, „naar man paa den ene Side løste Sognebaandet, saa de alvorlige kunde komme i levende Forbindelse med dem af Statskirkens Præster, de yndede, og paa den anden Side aahnede Almuen, hvad den begynder smertelig at savne, Lejlighed til en levende, fri og folkelig Dannelse i Steden for den tvungne Skolegang, der aldrig kan bære gode og vil, om den ikke snart afbrydes, sikkert bære højst skudelige Frugter, blandt andet fordi Skolelærerne nok staa paa Nippet til at stille sig i Spidsen for de gudelige Forsamlinger og vil da stræbe at gøre Tvangsskolerne til Seminarier for dem.“

Dette sidste sigter til, hvad Grundtvig frygtede der skulde komme ud af den Virksomhed, som blev udfoldet af Skolelærer Rasmus Sørensen (f. 1799, d. 1865), som da var ansat i Vensløv ved Holsteinborg. Han havde begyndt som en Lærling af Grundtvig, men skiltes fra ham i Spørgsmaalet om Børneskolen og om Religionsfriheden, idet han mente, at det kristne Lægfolk der havde Loven paa sin Side, skulde tvinge Præsten til at prædike den kristne Tro og følge Ritualen. En trykt Beretning, som R. Sørensen udgav om en Rejse, han i Sommeren 1837 gjorde med Peter Larsen, viser bedst den samme Mands Iver for gudelige Forsamlinger.

Hvad der særlig har gjort P. Larsen ondt, har været den Bemærkning af Grundtvig, at „de gudelige Forsamlinger er hverken værd at stride eller lide for.“

„En kort Afhandling om gudelige Forsamlinger af O. P. H. Larsen Skræppenborg, hvilken tilegnes alle Guds Ords sande og nidkære Tjenere til nærmere Drøftelse og Overvejelse, og som jeg haaber bliver antaget i al Velmenthed og Kærlighed“ — udkom i Odense 1838. Men at den ikke forandrede Grundtvigs Opfattelse, fik man at se, da han 1839 skrev sin „Tale til Folkeraadet om Dansk Kirkefrihed.“

I denne forekom følgende Linier: „Vistnok kan Verden bedre lide de lystige Fyre, hvor gale de end gøre dem, end de surmulende Hældører, hvor spage de end er, og jeg er i den Henseende selv lidt af et Verdensbarn; men at Folk, naar de har Lyst, ej skulde have Lov til at samle sig lige saa frit om en Bibel, om Luthers Postil og Brorsons Salmebog, som om Fiolen, om Flasken og Klørknægt, det gaar langt over min Forstand, og jo mere surmulende Folk er, des nødigere vilde jeg nægte dem deres eneste Fornøjelse, som jeg ikke indser kan skade andre end dem selv.“

Det synes, at dette Skrift har givet Anledning til, at Peter Larsen og Anders Larsen med nogle andre af „den

Tids Høvdinger“ rejste til København for selv at tale med Grundtvig. Denne havde ikke megen Lyst til at forhandle med dem, men kunde ikke slippe fri; Anders Larsen, der siden blev en ivrig Modstander af Grundtvig, var den Dag nok den, som bedst kunde komme til rette med ham. Præsten Fr. Boisen har fortalt, at han, som da var Præst i Skørpinge ved Slagelse, havde Besøg af dem, da de kom fra Grundtvig: „Peter Larsen kom tilbage til os efter dette Tog og fortalte os, hvordan det var gaaet ham og hans Venner; men det skal ikke siges, at han roste sig af Sejren, dog var det langt fra, at han var bleven overbevist.“

Han blev vel aldrig grundig overbevist om de gudelige Forsamlings ringe Værd. Da Grundtvig i April 1853 havde sendt ham en Opfordring til at træde ind i „Dansk Forening“, svarede han, at det „at stifte en dansk Forening midt i Danmark“ med en vis Ret kunde vække lige saa stor Forundring hos en dansk Bonde som det at holde en gudelig Forsamling kunde forundre en Præst eller Biskop i den danske Folkekirke. „Jeg har før læst fra Deres Velærværdigheds Haand, at de gudelige Forsamlinger var hverken værd at lide eller stride for, som jeg dengang meget godt kunde holde Dem til gode, da jeg tænkte: den kære Mand kan sagtens siges det. da han vel hver Søndag prædiker Guds Ord og Folk i hans Kreds kan gaa hen og høre ham, som føler Trang dertil; men han ved ikke ret, hvordan det ser ud hos os.“ Efter at have udviklet det sidste nærmere, heder han Grundtvig holde ham til gode, at han er kommet saa langt ind paa det kirkelige Gebet; „det var jo kun for min Undskyldning at bringe Dem lidt til Gemyt, ifald det skulde have undret Dem, at jeg blev lidt forbavset over den danske Forening, for jeg vidste jo ikke ret, hvad det skulde betyde.“

Paa den anden Side kunde Peter Larsen 1855 over for A. Larsen forsvare, hvad Grundtvig havde skrevet om „de surmulende Hældører“: „Jeg kan ikke andet end

i mit Hjerte smaaale ad den hele Spas; thi jeg maa ogsaa ærlig bekende, at jeg i dette Stykke er lidt af et Verdensbarn, da jeg ogsaa alletider har bedre kunnet lide de lystige Fyre end de surmulende Hældører; men jeg tænker, det kommer af, at jeg selv er en Del surmulende, og da jeg nok kan fornemme, der er ikke meget godt derudi, saa er det jo ikke saa sært, at jeg ikke kan elske det hos andre, som jeg dog i Grunden hader hos mig selv. At du nu kalder saadanne Surmulere Guds Børn, det kan jo Grundtvig intet til; men at han skulde stille sig i Spotternes Række og kalde den Bedrøvelse, som er efter Gud, der virker Omvendelse til Salighed, — Surmuleri, det gaar vidt over min Forstand, og jeg vilde anse det for en dødelig Synd at tillægge hans Ord den Mening.“

Der opstod en stærk gudelig Bevægelse paa Lange-land i Trediverne. Men den endte med, at en stor Del af de vakte sluttede sig til Gendøberne. „Langelænderne vare jo,“ skrev P. Larsen 1854, „hvad vi vil kalde det, yngre i Troen og mere ubefæstede. de bleve jo meget tumlede for de gudelige Forsamlings Skyld af Statskirkens Tjenere.“ De saa det store Virvar i Statskirken; men det var ikke ret klart for dem, „at, saa længe Ordet og Sakramenterne vare der uforvanskede, da var Vorherre og Kirken der ogsaa. Saa var der nogle Stykker af dem, „der lode sig vildlede af denne nye Profet, der havde et Samfund at fremvise, adskilt fra Verden, eller dog rettere sagt, hvor alt var en fri Sag, og hvoraf de bleve udelukkede, som levede et aabenbart forargeligt Liv.“

Gendøbernes Virksomhed — og, maa der tilføjes, den ved J. P. Mynsters Forslag til et nyt Ritual vakte Strid, hvori Peter Larsen tog Del, — har hidraget til, at han dobbelt kom til at paaskønne Grundtvigs kirkelige Oplysning om Herrens Ord ved Daaben og Nadveren, og vel ogsaa til, at det blev hans Ønske at arbejde nøje sammen med de Præster, der var Grundtvigs kirkelige Lærlinge. Dette kom særlig til at præge de gudelige

Forsamlinger, han holdt, efter at han var flyttet til Jylland.

VI. Peter Larsen i Dons.

Det var i 1841, at Peter Larsen solgte St. Skræpenborg og købte Donsgaard i Alminde Sogn, en Mils Vej nord for Kolding. Den var meget bedre end den fynske Ejendom og havde navnlig nogle ypperlige Enge ved den nu udtørrede Dons-Sø. Men Peter Larsen har forbedret Gaarden meget. I et Brev til Grundtvig fra 1854, hvori han lover ham et Bidrag paa 200 Rdl. til hans Højskole paa Marienlyst, skriver han, at han ikke kan betale dem før hen i April, „for nu har jeg købt Patent-Gødning for 200 Rdl. og Drainsrør for 100 Rdl., og dem skal jeg have betalt først; dette skal jeg nu have Dem fortalt, for at De kan vide, at jeg passer paa at saa, hvor jeg kan vente at høste, og at jeg som Bonde gerne vil passe min Dont.“ Han fik senere sin Kostald i god Stand, indrettede sit Mælkeri efter Afkølingsmaaden og lavede Iskælder i en Del af Mælkestuen. Havde han oplevet Centrifugernes og Andelsmejeriernes Tid, var han sikkert ogsaa gaaet med dertil.

I det omhandlede Brev til Grundtvig skrev han for øvrigt, at en Præst havde sagt til ham, at han skulde give 1000 Rdl. til Grundtvigs Højskole. „Jeg sagde da, at saa maatte Præsten i det mindste give 2000 Rdl.; ti hans Gaard var, om ikke just saa stor som min, saa, naar min Gæld skulde fra, saa kunde det vel gaa lige op, og saa havde han sit Kald foruden; han begyndte da: jeg kan ikke give en Skilling, uden at jeg skal laane den. Dette fortæller jeg Dem nu, fordi vi stakkels Bønder altid skulle være saa miskendte, fordi vi ikke gør nok, ja de sige endog om os, at vi vender Skillingen tre Gange og se paa den, før vi give den ud. Ihvorvel jeg nu rigtignok er gerrig som en Jøde, kan jeg dog ikke lide dette Gnier. Hvis det er sandt: ellers kan jeg holde os stakkels Bøn-

!*

der det til gode, om vi ville vide, hvortil vi bruge vor Skilling, for den er tit sej at faa fortjent.“

P. Larsen forlangte meget af sine Folk; men han tog selv Haand i Arbejdet. Det, han erhvervede, havde mange Steder Ærinde.

Den 27. Oktober 1841 havde den unge nidkære Præst Vilhelm Birkedal indbudt alle Præsterne fra de to Provstier, hvortil hans Sogne, Sønder Omme i Vejle Amt og Houen i Ringkøbing Amt, hørte, med deres Venner til et Møde for at tale om Stiftelsen af et Missionsselskab for Midtjylland. Ved denne Lejlighed saa han første Gang Peter Larsen. „Han kom da,“ skriver Birkedal, „kørende fra Dons med en hel Vogn fuld af Østjyder og var naturligvis, da vi efter Gudstjenesten i Kirken samlede først i Skolen siden i Præstegaarden, Ordfører for Bønderne og holdt navnlig i Skolen en Tale til de med Sagen lidet kendte Hedeboer, der havde Hjerteklang og indtrængende Kraft. Der tegnede han sig ogsaa for et klækkeligt aarligt Bidrag til Gerningens Fremme. Jeg husker endnu tydeligt, hvilket Indtryk hans levende Personlighed og især hans dybtliggende gennemtrængende Øjne med de huskede Bryn over gjorde paa mig, som da endnu kun havde set og kendt meget faa af de saakaldte hellige blandt Bondestanden. Jeg tror, at vi straks blev gode Venner, og dette Venskab strakte sig fra den Dag gennem hele Livet til hans Bortgang. Ikke dog saaledes, at der aldrig var Rivninger imellem os; ti det var der tit, fornemmelig i de første Aar efter vort Kendskab. Da kunde der stundom komme noget frem hos os yngre Folk af den grundtvigske Skole, som stødte ham, og da var han straks paa Færde med sit Indhug som en gammel Kavallerist — ti han hørte i aandelig Forstand til Rytteriet i Vorherres Slagorden —, og det var altid varmt. Jeg mindes saaledes engang, vi sad sammen paa Kuskesædet i hans Vogn, dragende til en gudelig Forsamling, at han angreb mig for et Stykke, jeg havde skrevet om Pietisternes Parringsmidler:

han glemte alt omkring sig, fægtede med Pisen i Luften over mit Hoved, som vilde han slaa mig, saa forbikørende Folk holdt stille paa Vejen med stirrende Blik og ventende et haandgribeligt Sammenstød. Men denne ærlige, hensynsløse Færd, hvormed han fik Luft for sin Følelse, gjorde da ogsaa, at han slap for den Pinagtighed, som andre Pietister tit laa under for: at gaa og gemme paa Bitterheden i Tavshed, indtil det blev Galde. Naar han saaledes havde udtømt sin Ilterhed, var han atter den gamle milde Peter Larsen, der kunde se en saa usigelig hjerteligt ind i Øjet, og alt var glemt, naar han da tiltroede vedkommende Ærlighed og Sandhed. Man kunde endogsaa stundom fristes til en Gang imellem gerne at se ham saa bister, for saa bagefter at se den næsten jomfruelige Undseelse og Ydmyghed, hvormed han søgte at gøre det godt igen, naar han følte, at han var gaaet for vidt.“

Da Birkedal blev forflyttet til Ryslinge paa Fyn, op-hørte den stadige Samvirken imellem ham og P. Larsen, men kun til en Tid; i de sidste 7 Aar af P. Larsens Liv var den igen meget fremtrædende.

Fr. Hammerich flyttede fra Starup, kort efter at Peter Larsen var kommet til Dons, saa de kom ikke til at virke sammen. Men paa en Rejse i Jylland fik Peter Larsen Lejlighed til at høre ham prædike, gik saa bagefter til ham og sagde: „Nu skal De have saa mangt Tak. Ja, jeg har hørt om Dem i Kolding hos denne Verdens Børn, og det, jeg hørte, var slet ikke godt. Men saa tænkte jeg ved mig selv: der maa dog vist være noget ved den Mand, siden de er saa farlig vrede paa ham! Og for nu at sige Dem, det ikke var Løgn, jeg tænkte, derfor ser De mig her!“ Med Fr. Hammerichs Stedfortræder i 1842—43, Fr. Helweg, der havde et stort Navn blandt de opvakte i Midt-Fyn, har Peter Larsen haft mere Samarbejde.

Frits Boisens Forsamlinger i Skørpinge havde skaffet ham adskillige Besøg af Peter Larsen, og da han efter

Treaarskrigens Slutning blev Præst i Vilstrup, var han ikke længere fra Dons, end at Forholdet kunde blive taget op paa en mere grundig Maade. En Lørdag Aften kom P. Larsen kørende med en anden Mand, som Boisen saa for første Gang: Gaardmand Peter Dons. „Hvor forskellige de to end var fra hinanden, havde de dog sluttet sig sammen og holdt trofast ud med hinanden til det sidste. Jeg tænkte tit, naar jeg saa dem sammen:

De to kan ikke skilles ad,
den ene gør den anden glad
og meget liflig favner —,

og dog tror jeg nok, de trættedes for det meste; men skønt Peter Larsen syntes at være den overlegne Aand, og var det vel ogsaa, tror jeg ikke, at han vovede sig til noget vigtigere Skridt, før han havde raadført sig med Peter Dons, gav sig ogsaa nødig paa Rejser, naar han ikke havde ham med.“ Der havde været Misforstaaelse imellem Peter Larsen og Boisen, saa det om Lørdag Aften gik trykkel med Samtalen. Men i Kirken næste Dag blev Peter Larsen overvundet. „Det gik saa fornøjeligt efter Kirken, og da de rejste, ved jeg, han sagde til sin tro Rejsefælle: „Hør, Peter Dons, det var dog godt, vi kom derved.“

I den Tid faldt ogsaa Boisens Besøg i Dons. „Det var gerne efter Prædiken i Vilstrup Kirke, at han hentede mig i Haderslev eller Kristiansfeld, saaledes at jeg naaede tidsnok til Forsamlingen i Dons. Der samledes da en stor Mængde Mennesker, undertiden var ogsaa andre Præster til Stede. Da havde han endnu ikke den store Sal, som siden blev bygget, og det var da Peter Larsens Kunst at skaffe alle disse Mennesker anbragt. Saa førte han en voldsom Kommando og forstod glimrende at skaffe Plads. Selv talte han ikke ret tit ved disse Forsamlinger; men han havde ikke noget imod, om der kunde være 4—5 Talere. Alle dem, som kom, beværtede han med storartet Gæstfrihed.“

Peter Larsen fik ogsaa Boisen med paa en af sine lange Rejser i „Nørlandet,“ til Salling og Mors. Da

Boisen kom til Stege, blev deres jævnlige Samvirken afbrudt. Men ligesom Birkedals Afskedigelse gav Anledning til en frugtbar Samvirken mellem ham og P. Larsen, saaledes blev F. Boisen og Peter Larsen ført sammen paa ny ved deres fælles Kærlighed til Løventhals Mission.

Den tredje Præst, der maa nævnes som Peter Larsens trofaste Medarbejder, er Hans Svejstrup. Han var blevet Sognepræst i Nørup og Randbøl omtrent paa samme Tid, som Birkedal kom til Sønder Omme, og han maatte — efter dennes Forflyttelse til Ryslinge — i mange Aar bære den Missionsforening, hvis Stiftelse havde ført Birkedal sammen med Peter Larsen. Dens Møder bødede for mange af de opvakte paa Savnet af deres tidligere hyppige gudelige Forsamlinger. H. Svejstrup blev vel ogsaa forflyttet nogle Gange, fra Nørup til Rødding 1861, og, efter sin Afskedigelse dér, til Vejen; men altid blev han dog paa Halvøen, og aldrig havde P. Larsen mere end 5 Mil at køre for at komme til ham, og hvad var det at regne? Derfor blev Svejstrup ogsaa den Præst, P. Larsen i tredive Aar oftest besøgte, og han var den, der fremfor nogen anden stod ved hans Side i Sorg som i Glæde.

Peter Larsens eneste Søn, Johannes, havde i lang Tid været Modstander af, hvad Faderen elskede, og saare bitter mod denne, hvad der ventelig hang sammen med en alt for streng Opdragelse. „Men,“ skriver Fr. Boisen, „saa førte Gud det til en glædelig og velsignet Udgang. Først blev Johannes gift med en from og troende Pige, som fik en stor Indflydelse paa ham; jeg viede dem i Kristiansfeld, og ovenpaa var der i Gæstgivergaarden et Gilde, som jeg aldrig glemmer. Johannes førtes lidt efter lidt over til sin Faders Tro, og i denne døde han.“

„Kampen og Frygten,“ har Peter Larsen skrevet om Sønnens Død, „blev for en Del ved til kort før hans Endeligt; da blev han meget stille og rolig. Hans Kone, som ogsaa var syg og laa i samme Stue, lod Pigen se

til ham; men han svarede intet. Da hans Kone anden Gang lod se til ham, bryder han med eet ud: Jeg tror paa Gud Fader Almægtigste o. s. v., bekender sin Tro saa højt og med en Stemme, saa jeg tror, de kunde høre det over den halve By, og det flere Gange, beder derpaa sit Fadervor og raaber Jesus, Jesus mange Gange; beder derpaa for os alle sammen og for mange af sine bedste Venner iblandt dem, han troede at være Guds Børn, tilgiver sine Fjender, som jeg dog ikke tror, han havde nogen af, og siger, at vi skulde fortælle det, hvor salig og glad han nu gik ind i Evigheden. Nu troede han vist og fast og raabte højt: Nej, nu vil jeg ikke mere tilbage til Verden, nu har jeg set de dejlige Blomster i Paradisets Have, som Luthers lille Datter saa. Nu bliver han stille et Øjeblik, men raaber derpaa med vældig Stemme: Det er Løgn, det er Løgn! og det flere Gange — Fristeren eller Satanas passede paa til det sidste — raaber igen af Glæde flere Ting, kalder Konen til sig for at velsigne hende, før han dør, rejser sig og lægger sine Hænder paa hendes Hoved og befaler hende saa i Guds Haand med en Del Velsignelse over hende. Derpaa rejste han sig helt op, og jeg gik hen til ham for at aftørre Sveden af hans Ansigt og faa ham til at lægge sig; men et saadant Syn har jeg endnu aldrig set før; hans Ansigt lyste som en Engels. Med en uimodstaaelig Kærlighedsstraale saa han mig stift i Øjnene og sagde: O, vi er lige saa gode Venner, lille Fader! Disse bleve hans sidste Ord paa Jorden.“

Det var den 30. Marts 1862, at Johannes Larsen døde, 36 Aar gammel. Han var ligesom sin Fader Sognebaandsløser til Svejstrup, som da blev bedt om at tale ved hans Grav og forrette Jordspaaakastelsen. Dertil var han villig, men sagde tillige: „Bliver det Vejr, som det har været i disse Dage, maa De skaffe os ind i Kirken, ellers tillader mit Helbred det ikke.“ Peter Larsen gik da til Sognepræsten for at anmelde Dødsfaldet og bede om Kirken. Men dertil svarede Præsten nej.

„Jeg blev da som forstummet; ti efter hans Modtagelse og det Indtryk, den havde gjort paa mig, var det som Sne i August. Jeg maatte jo nu ind i en anden Stemning og spurgte, om han selv paa den Tid vilde benytte Kirken, hvortil han svarede nej. Jeg mente jo, at, naar vi selv ejede Kirken og holdt den ved lige, og jeg selv var den største Lodsejer i Sognet, der bidrog den største Part til Kirken, da saa det dog for galt ud, om jeg skulde leje en Lade der i Byen, som vi kunde ty ind i, hvis det blev Regnvejr; men intet hjalp. Han sagde til-lige, at han kunde forbyde min Præst at kaste Jord paa, fordi han nu boede i det slesvigske; men dette vilde han ikke. Dette, sagde jeg, havde Provsten ikke underrettet mig om, kunde være til Hinder for, at han var min Præst, at han nu boede derovre; jeg troede ikke, det gjorde noget; men jeg brød mig ikke om, hvem der for-rettede Jordspaaastelsen; en skulde jeg jo have dertil og spurgte ham da, om han vilde: men hertil svarede han nej. Nu bad jeg ham om at faa det skriftligt, at han nægtede mig Kirken. Først lod han til ikke at ville; men efter flere Anmodninger sagde han saa, at han vilde skrive det paa den Seddel, som han havde skrevet til min Præst, at der intet var til Hinder for Jordspaaastelsen den berammede Dag, og han kunde jo saa gøre, som han vilde. Jeg svarede saa: dette behøves saamænd ikke. for, naar De nægter mig Kirken. kan De være vis paa, at han ikke gør Vold paa den. — Da jeg havde en god Ven her fra Jylland i København ved Rigsraadet, som den Tid var samlet, skrev jeg til ham og bad ham gaa til Kultusministeren for at bede ham aubne Kirken for os. Men Ministeren svarede, at dette kunde han ikke, medmindre han eller Biskoppen havde faaet en Ansøgning derom, men trøstede tillige Manden med, at vi nok skulde faa godt Vejr den Dag. Man skulde vel tro, at det lige saa meget maatte ligge i Regeringens som i den øverste Gejstligheds Interesse at skaffe de forurettede deres naturlige og ligefremme Ret. Til at

indgive Ansøgning kunde jeg ikke bekvenime mig. Men det slog til: Ministerens Tro var stærkere end min; vi fik prægtigt Vejr den Dag og saa en herlig Ligtale, hvortil jeg havde foreskrevet Teksten: Død, hvor er din Braad, Helvede, hvor er din Sejr? Saa hvis den døde Bygning, som stod ved Siden, havde haft Liv, var den vist bleven lige saa greben deraf som vi andre.“

Det kan skønnes, P. Larsen var glad ved Præsten, han havde løst Sognebaand til.

Grundtvig skrev, da han havde hørt om Johannes Larsens Død, Sangen: „Sejrvindersken paa Jorden.“

Fem Aar efter, at Peter Larsen havde mistet sin eneste Søn, døde hans Hustru, Anna Kirstine Jørgensdatter. Der har ofte været Vanskeligheder i et Ægteskab imellem et Par, hvor Hustruen var 17 Aar ældre end Manden. M. Melby i Asperup paa Fyn, som hørte til de Præster, der ofte kom til Dons, har fortalt, at Stine engang, vistnok i 1847, i hans Nærværelse klagede over, at hun følte sig noget gammel og ikke kunde være med, naar hendes Mand færdedes saa meget omkring, og saa følte hun, der kom sære Tanker op i hende, om det ogsaa var Ret, at hun skulde sidde saadan hjemme, medens han tumlede om blandt saa mange Mennesker, og hun syntes næsten, det var anstødeligt. Da fremhævede Melby med stort Eftertryk, at det saadan at tage Forargelse var lige saa slemt som at give Forargelse; ti det vidnede i Grunden om et mistænksomt Sind. „En Snæs Aar efter denne Samtale kørte jeg med min Kone gennem Dons og saa da ind til Peter Larsen; men han var ikke hjemme: vi gik da blot et Øjeblik ind til Konen, som sad svag og gammel i Dagligstuen, men det var kendeligt, at en kærlig Haand plejede hende vel, og da jeg nævnte mit Navn og spurgte, om hun ikke kendte mig, svarede hun saa mildt: „Jo, Dem glemmer jeg aldrig, De har engang sagt mig et Ord, som jeg just trængte til, at det tit var værre at tage Forargelse af andres Handlinger end selv at give Forargelse. Det Ord har jeg følt Sandheden af,

og det har været mig til Gavn og hjulpet mig over meget, jeg før havde ondt ved at komme over.“

Fr. Boisen har fortalt om de Vanskeligheder, der kom for Peter Larsen af denne Forbindelse. „Jeg er vis paa, at derfra er for Peter Larsen udsprunget de sværeste Fristelser, han har haft at gennemgaa i Livet, Fristelser saa store, at, hvad der ellers har fristet ham, var ikke at ligne dermed. Kun een eneste Gang har han for mig klaget sin Nød i denne Henseende. . . . Jeg saa det klarlig, hvorledes han anstrengte sig for at vise hende den Kærlighed, han ikke havde, — jeg véd ikke, om han nogen Sinde har haft den, — jeg saa det, naar han førte denne lille sammenskrumpede Kvinde ind i Forsamlingen og fik hende anbragt paa et af de bedste Steder.“

Svejstrup talte over hendes Støv den 12. August 1867, og skønt P. Larsen hørte til Birkedals Menighed, da han anden Gang holdt Bryllup, med Karen Jørgensen, en Søster til Johannes' Hustru, og Birkedal selv var med til Høstgildet den 6. Oktober 1868, som P. Larsen overraskede sine Venner med at gøre til et Bryllupsgilde, var det Svejstrup, der maatte forrette Vielsen.

Ingen Præst har tiere end Svejstrup været paa de lange jydskke Rejser med P. Larsen. Første Gang var det 1859, da Svejstrup egentlig kun havde lovet det under Forudsætning af, at Boisen kom med, som før havde prøvet Turen; men da Boisen fik Forhindring, fulgte Svejstrup dog med Peter Larsen og Jens Jørgensen til Vendsyssel. P. Larsen havde laant en Fjedervogn til denne Køretur. Siden fik han anskaffet en magelig Vogn til de lange Rejser; den var altid godt besat. Man kan vist opregne Mennesker i snesevis, der har været med paa saadanne Tog; nogle skulde med for at gøre Gavn, nogle vistnok nærmest for selv at befæstes ved at komme sammen med opvakte Folk i andre Egne. Snart var det da hos en Gaardmand, snart hos en Præsteven, at de tog ind; men Glæde blev der, hvor de kom.

De Venskaber, Peter Larsen sluttede paa disse lange

Rejser med Præster som med Lægfolk, førte til Indbydelser til de store Møder, han holdt paa Donsgaard. Særligt er der gaaet Ry af Høstgilderne. I 1864, medens der var østerrigsk Indkvartering i Dons, rev han sit Stuehus ned for at bygge den store Sal, hvori disse Møder efterdags skulde holdes. Men Forsamlingerne blev tit for store, til at de kunde rummes i Salen. Dér blev da det rigelige Maaltid dækket. Men ude i Gaarden, under de grønne Linde, i hvis Løv Fuglene sang, samledes Tilhørerne; der lød Salmesangen og Talerne, især af Præster.*)

Det hører med til Peter Larsens lyse Eftermæle, at han, sikkert med større Iver end nogen anden dansk Lægmand, har arbejdet paa at slaa Bro over den kun alt for dybe Kløft mellem Lægfolket og de boglærde Præster, og han har haft Lykke til at faa dem til at mødes fra begge Sider, ret mange af dem inden for hans Virkekreds, hvem Guds Riges Fremme i Sandhed laa paa Hjerte.

Han fulgte levende med i den kirkelige Udvikling, og særlig i Kampen for kirkelig Frihed. Altertavlen i Amsgarkirken paa Mors er et af de mange Vidnesbyrd om, hvor gerne han støttede de unge Valgmenigheder. Han deltog i skandinaviske Kirkemøder og i kirkelige Vennemøder. Han var 1871 i Birkedals Følge paa en Norgesrejse, der gik saa langt som til Stiklestad. Han tog hjertelig Del i Fædrelandets Trængsel i de to Krige, han oplevede, og i Kampen for at værne om den grundlovmæssige Frihed.

I Marts 1848 havde han købt en smuk og kostbar Hest af sin Ven Kornelius Pedersen i Davinde paa Fyn. Paa en Rejse sønderpaa traf han kort efter et

*) Blandt Hovedmændene ved denne Lejlighed skal nævnes H. J. M. Svendsen i Jelling, der ved et af disse Møder sagde, at Holger Danske var kommet bøg paa Peter Larsen, og Ludvig Wagner, som i nogle Aar var P. Larsens Sognepræst.

ungt Menneske, der havde staaet ved en Deling Hestfolk, som havde sluttet sig til Oprøret, men som han var smuttet fra for at tjene i den danske Hær. Peter Larsen tog ham op paa sin Vogn, fik ham hjem med sig til Dons og gav ham Herberg om Natten. Næste Morgen tog han ham med ud i sin Hestestald og sagde til ham som saa: „Siden du har saadant Sind til at kæmpe for dit Fædreland, saa kan du nu her vælge imellem mine Heste, hvilken du vil. Rid du den i Kampen, og Vorherre være med dig! Bliver Hesten skudt, ja saa er der ikke mere at tale om, og falder du, har jeg ikke mere at kræve af dig; men holder Vorherre sin Haand baade over dig og Hesten, saa kan du gerne se ind til mig igen.“ Karlen tog den ny Hest, og baade han og den gik Krigen godt igennem, saa P. Larsen fik sin Hest igen og Rytteren mange Tak og en Paamindelse om at give den kære Gud Æren for det hele, fordi han saa naadig havde holdt sin Haand over Hest og Rytter, som over vor hele Hær og vor Konge, over vort Folk og vort Fædreland.

I Januar 1864 kom Peter Larsen til Rødding for at faa Svejstrup med sig paa en Rejse til den danske Hær, der stod ved Dannevirke, for at han der kunde prædike for Soldaterne. --

P. Larsen har været en Støtte for den danske Højskole og den frie Børneskole. Han har støttet mange enkelte Mennesker, der trængte til en Haandsrækning, eller hvis Virkelyst glædede ham.

Da han var død den 6. Januar 1873 af Ansigtrosen, flokkedes Ugedagen derefter omkring 1000 Mennesker for at ledsage hans Støv til det sidste Hvilested paa Alminde Kirkegaard. Ved hans Baare talte Præsterne Hans Svejstrup, Andreas Leth, Rasmus Lund, Mads Melby, Ludvig Helweg og Sofus Borgen samt Jens Jørgensen fra Bjerregaard. Om Aftenen talte blandt andre Præsten Jens Lassen Knudsen og den gamle Lægprædikant Rasmus Nielsen fra Ejby. Ved samme Lejlighed meddelte For-

fatteren af denne Bog noget af det, han vidste om det mærkelige Levnedsløb, som nu var afsluttet. Med Bistand af mange, fik jeg en hel Bog*) frem derom, til hvilken jeg fremdeles maa henvise dem, der vil have nærmere Besked, end her er givet, om ham, paa hvis Ligsten der staar:

„Med et stort Hjerte og en fyrig Aand, tidlig grebet af Kristus, virkede han i et halvt Aarhundrede med megen Frugt baade hjemme og ude for levende Kristendoms Fremme blandt sine Landsmænd. Luther og Grundtvig ærede han som Lærefædre, Jesus Kristus var ham alt, ham saa nær som Troens Ord hans Mund og hans Hjerte.“

*) Ole Peter Holm Larsen, en historisk Fortælling om det gudelige Livsrøre hos det menige danske Folk i dette Aarhundrede af Ludvig Schrøder, Odense 1875. 254 Sider.

INDHOLD:

I. Peter Larsens Opvækkelse iblandt Brødremenighedens Venner	Side 5
II. Peter Larsen bliver paavirket af Kr. Madsen	— 14
III. Peter Larsen bliver Opvækkelsesprædikant	— 18
IV. Peter Larsen under Forfølgelse	— 23
V. Peter Larsens Forhold til Grundtvig	— 28
VI. Peter Larsen i Dons	— 35

